

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АКТ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. У швидкозмінному світі міжнародних відносин поняття «міжнародно-правовий акт» відіграє ключову, але складну роль, яка залишається предметом постійного наукового обговорення та практичного застосування. У цій статті розглядаються різноманітні аспекти міжнародного права з метою вирішення неоднозначності, пов'язаної з розумінням «міжнародно-правового акта». У зв'язку з відсутністю консенсусу в сучасній дискусії щодо точного визначення цього поняття наше дослідження спрямоване на розкриття його нюансів і наслідків.

Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, наявна неоднозначність у науковому розумінні поняття «міжнародно-правовий акт» потребує його всебічного дослідження та вироблення уніфікованого підходу. По-друге, практичне значення уточнення цього поняття полягає у посиленні формалізації положень міжнародних угод, що сприятиме більшій точності та юридичній послідовності в нормах міжнародного права. Нарешті, у контексті сучасних глобальних динамік, що характеризуються збільшеним міжнародним співробітництвом і можливими геополітичними напруженнями, виникає термінова необхідність у пошуках шляхів підвищення формалізації міжнародних відносин, особливо з погляду України.

У контексті геополітичних складнощів і мінливої глобальної динаміки наявність гарантій безпеки для України у міжнародних угодах стає дедалі важливішою, особливо в умовах збільшеного міжнародного співробітництва під час можливих конфліктних ситуацій. У такий спосіб маємо на меті не лише зробити свій внесок у академічну дискусію щодо міжнародного права, а й посилити практичне значення міжнародних правових актів у контексті захисту інтересів України в міжнародних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що окремі питання формалізації міжнародних правових актів, їх ознак і специфіки були предметом як світоглядного, так і наукового юридичного осмислення. Варто відзначити праці таких філософів і вчених, як: Т. Гоббс, Г. Гроцій, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Г. Кельзен та І. Кант, у яких розкрито особливості формалізації міжнародного права, його сутності та значення. Наприклад, Г. Гроцій, який вважається засновником сучасного міжнародного права, у своєму трактаті «Про право війни та миру» зазначав важливі аспекти формування міжнародного права, включаючи роль договорів і актів у регулюванні міжнародних відносин [1]. Т. Гоббс розглядав міжнародний договір як засіб протидії війні всіх проти всіх, що спроможний забезпечити держави від війн [2]. Дослідження Дж. Локка стосуються природи договорів між державами та їхнього впливу на правову систему міжнародного права [2]. Своєю чергою Ж.-Ж. Руссо у своїх працях також звертав увагу на правові аспекти міжнародних відносин і необхідність їх формалізованого регулювання [4]. Так само і Г. Кельзен у своїх працях розглядав питання структури та еволюції міжнародних договорів [5]. На сьогодні в юридичній науці не сформовано однотайних підходів до наукового визначення (розуміння) міжнародно-правових актів, що вказує на актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. З урахуванням викладеного метою цієї наукової статті є вивчення та узагальнення поглядів вчених на розуміння міжнародно-правових актів як основи для комплексного дослідження концепції вказаних документів, аналіз понятійних аспектів «міжнародно-правових актів», з'ясування їх значення в сучасних міжнародних відносинах, у тому числі за участю України.

Основні результати дослідження. У часи середньовіччя виникає потреба у створенні системи міжнародно-правових актів, які регулювали б торговельні та дипломатичні відносини між країнами. Міжнародні договори як різновиди міжнародних актів стали однією з ранніх форм таких актів і зазвичай охоплювали питання торгівлі, союзів, мирних угод тощо. У Стародавніх Єгипті та Римі, де існували перші міжнародні договори, правова система міжнародного права ще не була повноцінною та сформованою [6]. У часи середньовіччя міжнародні відносини були під великим впливом церкви [7]. В епоху Великих географічних відкриттів, коли почала активно розвиватися торгівля та взаємодія з так званими нецивілізованими народами, з'явилася потреба в науковому підґрунті для регулювання міжнародних відносин. Першим свідком існування такої науки був відомий нідерландський правознавець Г. Гроцій, який у своєму трактаті «Право війни та миру», опублікованому у Парижі в 1625 році, виклав основні принципи міжнародного права.

Важливим етапом у створенні міжнародного права став Пекінський конгрес 1795 року, де угоди, такі як Пекінський мир, стали стандартами для ведення війни та миру між державами. У ХІХ столітті європейські конгреси, зокрема конгрес у Відні та конгрес у Берліні, сприяли укладанню угод, регулюванню територіальних питань та встановленню стандартів для взаємин європейських держав. Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй, створені після світових воєн, відіграли значущу роль у розвитку міжнародного права, сприяючи укладанню численних міжнародних конвенцій та угод [8]. Хоча концепція міжнародного права розвивалася відповідно до різних історичних етапів, важко визначити окремих авторів чи засновників, оскільки багато актів виникали як результат колективних зусиль представників різних країн для забезпечення стабільності та миру в міжнародних відносинах.

З часом формальність і складність міжнародного права зросли, і сучасні міжнародно-правові акти можуть включати різноманітні питання, зокрема такі, як права людини, міжнародний гуманітарний закон, екологічне право та інше. За своєю сутністю міжнародно-правовий акт є письмовим документом, що визначає права та обов'язки суб'єктів міжнародного права або регулює конкретні міжнародні відносини. Розглядаючи можливі наслідки відсутності чітких форм міжнародних правових актів, варто врахувати, що це призвело б до значної правової невизначеності. Без чітко визначених стандартів і нормативів держави та інші суб'єкти міжнародного права могли б стикатися з труднощами в тлумаченні правил, що призвело б до непередбачуваності та ризику невиконання угод. Така відсутність структури також призвела б до неефективності взаємодії між державами. Без стандартизованих форм і процедур важко забезпечити чітке розуміння та дотримання правил, що може призводити до конфліктів і розбіжностей в інтерпретації та виконанні зобов'язань.

Уявити процес мирного врегулювання конфліктів без чіткої юридичної бази важко. Відсутність визначених стандартів ускладнює визначення прав та обов'язків сторін у випадку конфлікту, може призводити до подальшого загострення ситуації. Забезпечення стабільності та взаємодії у міжнародних відносинах потребує об'єктивних та обов'язкових стандартів, які є основою довіри між державами.

Загалом, розвиток міжнародного права та його форм пройшов великий шлях від ранніх договорів і угод до сучасних складних міжнародно-правових актів, що регулюють різноманітні аспекти відносин між країнами та суб'єктами міжнародного права. Хоча в загальному визначенні всі країни мають можливість укладати міжнародні договори, зазначені обставини можуть вплинути на реальну можливість і результативність цього процесу для певних країн, а саме:

1) визнання суверенітету. Зокрема, держави, які отримали визнання суверенітету, мають право самостійно укладати міжнародні договори. Території, які не мають повного суверенітету (наприклад, окуповані території), можуть бути обмежені в здійсненні таких дій;

2) набуття та виконання міжнародних зобов'язань. Так, деякі країни можуть бути обмежені міжнародними зобов'язаннями або обмеженнями, що випливають з членства в міжнародних організаціях чи регіональних блоків;

3) породження внутрішніх конфліктів або нестабільності в країні, що ускладнює їхню можливість укладання договорів;

4) наявність санкцій та ізоляція, за яких деякі країни можуть бути суб'єктами, щодо яких застосовані міжнародні санкції або ізоляції, що обмежують їхню можливість укладати договори;

5) застосування міжнародного спротиву, коли інші країни чи міжнародні організації можуть висловити протест чи несхвалення щодо дій певної країни в контексті укладення договору.

Проте вважаємо за доцільне докладніше розглянути саме основні ознаки міжнародно-правового акта.

1. *Міжнародно-правовий акт виникає на основі волі суб'єктів міжнародного права, які виражають свою згоду на прийняття та зобов'язання за його положеннями.* Одним із прикладів волевого рішення суб'єкта міжнародного права є укладення міжнародних договорів або угод. Коли держава (або інший суб'єкт) вирішує приєднатися до договору, вона виражає свою волю прийняти та дотримуватися зобов'язань, визначених у цьому документі. Отже, укладання міжнародного договору – це волеве рішення суб'єкта міжнародного права. Прикладом може бути «Паризька угода про зменшення викидів парникових газів» (Паризька угода), укладена під егідою Рамкової конвенції ООН з питань зміни клімату (1992 р.). У цій угоді багато країн світу висловили свою волю спільно боротися з проблемою зміни клімату та визначили конкретні заходи для зменшення викидів парникових газів. Важливим чинником міжнародного правового акта є волеве рішення країн прийняти конкретні зобов'язання та діяти разом у рамках угоди. Це рішення стає юридично зобов'язуючим і впливає на виконання угоди та взаємовідносини між учасниками.

2. *Письмова форма.* Міжнародно-правовий акт зазвичай має письмову форму. Це може бути у вигляді угоди, договору, протоколу, конвенції чи іншого письмового документа. Письмовий характер міжнародно-правового акта передбачає закріплення на відповідному носії інформації про назву акта, найменування сторін, відповідних прав та обов'язків, процедур їх виконання, строки тощо (див. мал. нижче).

<p>МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР</p> <p>Між Урядами [імена держав-учасниць або міжнародних суб'єктів]</p> <p>[Назва Договору або Угоди]</p> <p>Уряд [ім'я держави або іншого суб'єкта], далі зазначається як "Сторона А",</p> <p style="text-align: center;">ТА</p> <p>Уряд [ім'я іншої держави або суб'єкта], далі зазначається як "Сторона В",</p> <p style="text-align: center;">далі разом зазначаються як "Сторони",</p> <p>[Підтверджуючи свою волю встановити правові зв'язки в рамках цього Договору],</p> <p>[Тут слід включити основні положення договору, включаючи права і обов'язки сторін, процедури виконання, строк дії тощо],</p> <p>[Тут можуть включатися додатки, протоколи, анекси та інші додаткові матеріали],</p> <p style="text-align: center;">[Підписи та дата підписання]</p> <p style="text-align: center;">ЗРОБЛЕНО в місті [назва міста], [дата],</p> <p>У двох примірниках, кожен урядовець отримав один примірник, в обох англійській та [мова другої держави] мовах, обидва тексти є автентичними і мають однакову силу.</p> <p style="text-align: center;">За підписом та печаткою</p> <p style="text-align: center;">[Підписи представників урядів або інших суб'єктів]</p>

3. *Суттєвий зміст міжнародно-правового акта, що закріплює правила, спрямовані на регулювання міжнародних відносин, визначення прав та обов'язків сторін, а також інші необхідні умови для його ефективного застосування.* Суттєвий зміст міжнародно-правового акта є наявним тоді,

коли він включає чіткі та конкретні правила, обов'язки та стандарти поведінки для суб'єктів; коли документ визначає ключові поняття, які регулюються, та передбачає механізми виконання; коли угода містить обов'язкові та вимірювані норми, які обумовлюють конкретні дії.

Не матимуть суттєвого змісту загальні та абстрактні положення без конкретних зобов'язань, а також випадки, коли норми є декларативними і не передбачають конкретних механізмів виконання або відповідальності, чи коли текст виявляється загальними положеннями без визначення конкретних дій чи результатів. Загальний принцип полягає в тому, що суттєвий зміст угоди визначається його конкретністю, якістю та чіткістю встановлених норм і вимог.

4. *Міжнародно-правовий акт встановлює правила виключно для суб'єктів міжнародного права, які його приймають.* Це можуть бути держави, міжнародні організації чи інші міжнародні суб'єкти.

5. *Ще однією ознакою міжнародно-правового акта є його формальна затвердженість.* Для набуття чинності більшість міжнародно-правових актів вимагає формальної затвердженості або ратифікації з боку суб'єктів міжнародного права. Формальне затвердження міжнародного правового акта може бути виражене підписанням та ратифікацією договору державами. Підписання є особливим видом формального затвердження, коли представники держав, що беруть участь у міжнародному договорі, підписують текст угоди під час переговорів або на офіційному церемоніальному заході. Так само і ратифікація є особливим різновидом формального затвердження міжнародно-правового акта, що відбувається за необхідністю після підписання акта, коли держави повинні провести внутрішні процедури для ратифікації, що включає затвердження угоди відповідно до свого внутрішнього законодавства та конституції. Окремим видом формального затвердження є *депозитарій*, коли після ратифікації країни можуть направити свої ратифікаційні документи до депозитарію, який може бути організацією чи державою, відповідальною за зберігання оригіналів угоди та повідомленням про ратифікацію. Цей процес формального затвердження є важливим етапом у встановленні зобов'язань, визначених міжнародним договором, і гарантує, що держави приймають та виконують свої обов'язки згідно з угодою.

Хоча прийняті міжнародно-правові акти переважно дотримуються визначених ознак і понять, іноді можуть виникати ситуації, коли акт не відповідає своїм концепціям чи виявляється неефективним у реалізації своєї мети. Одним із прикладів може бути угода, що не здійснює ефективного контролю над важливими аспектами або не враховує ключові інтереси суб'єктів. Зокрема, для прикладу візьмемо Конвенцію про зменшення викидів важких металів (уявний приклад. – *Авт.*). Уявімо, що прийнята Конвенція про зменшення викидів важких металів має на меті зменшити забруднення важкими металами водою. Проте угода виявляється неефективною через такі її вади:

- визначення важких металів: Угода не надає чіткого та вичерпного визначення важких металів, що ускладнює встановлення нормативів і моніторинг;
- механізми виконання: Конвенція не передбачає конкретних механізмів виконання або ефективних механізмів забезпечення відповідальності за невиконання;
- відсутність фінансування: Угода не надає відповідних механізмів фінансування для розвитку та впровадження технологій для зменшення викидів важких металів;
- неучасть ключових суб'єктів: деякі країни, які є великими забруднювачами, не приєдналися до конвенції, зробивши її неефективною в питанні реального зменшення викидів.

Цей уявний приклад показує, як міжнародно-правовий акт може не відповідати своїм поняттям чи ознакам через недостатню чіткість, відсутність ефективних механізмів виконання та недостатню участь ключових суб'єктів.

Висновок. Міжнародно-правовий акт – це ключовий інструмент, що визначає права та обов'язки суб'єктів міжнародного права та регулює їхні взаємовідносини. Цей термін розглядається вченими по-різному, що свідчить про складність його розуміння та інтерпретації в юридичній науці. Наприклад, Г. Гроцій розглядає міжнародно-правові акти як засоби регулювання міжнародних відносин на основі загальноприйнятих норм моралі та справедливості. У цьому контексті міжнародно-правові акти можуть включати угоди, конвенції, протоколи та інші документи, які стають юридично зобов'язувальними для держав. Інші дослідники, такі як Г. Кельзен, вважають, що міжнародно-правові акти виникають внаслідок взаємодії суверенних держав та регулюються принципами міжнародного права. Ця відмінність у підходах до визначення поняття міжнародно-право-

вих актів полягає насамперед у неоднозначності їх правотворчої сутності. Однак, незважаючи на це, основними ознаками міжнародно-правового акта залишаються його юридична обов'язковість, здійснення впливу на міжнародні відносини та регулювання поведінки держав відповідно до міжнародного права.

На нашу думку, під міжнародно-правовим актом доцільно розуміти письмовий документ, що встановлює права та обов'язки суб'єктів міжнародного права, з метою регулювання міжнародних відносин. Цей концепт є ключовим елементом системи міжнародного права та відображає сучасні реалії у взаємодії між державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами.

Важливим аспектом є також історична еволюція міжнародно-правових актів від ранніх торговельних і дипломатичних угод до сучасних складних документів, що стосуються широкого спектру сфер, включаючи права людини, екологію, торгівлю та ін. У сучасному світі міжнародно-правові акти є основним інструментом для створення стабільних і прозорих відносин між державами та іншими учасниками міжнародної арени. Вони відіграють ключову роль у забезпеченні правової стабільності, захисті прав та обов'язків суб'єктів, а також сприяють розвитку прогресивних норм міжнародного права.

Загальний висновок полягає в тому, що міжнародно-правові акти визначають сучасне обличчя міжнародного права, забезпечуючи систематизацію та нормативне регулювання різноманітних відносин у глобальному масштабі.

Список використаних джерел

1. Гроцій Г. Про право війни та миру / перекл. з латинської мови А. Л. Саккетти. Київ: Видавничий центр «Ладомир», 1994. 868 с.
2. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / перекл. з англ. Р. Димерець та ін.; наук. ред. Т. Польська. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.
3. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння: у 4 кн.; перекл. з англ. Н. Бордукової. Харків: Акта, 2002. Кн. 1. 152 с.
4. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / перекл. з французької та коментарі: О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
5. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості / переклад з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
6. Міжнародний договір як джерело національного права. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da9c2ee3-b905-438e-be71-9d9f4d29c45a/content> (дата звернення: 21.03.2024).
7. Міжнародне право (н/д). Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ). URL: <https://esu.com.ua/article-65137> (дата звернення: 26.03.2024).
8. Міжнародне публічне право fpk.in.ua. Київ: «Центр учбової літератури». URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Telipko.-MCHP.pdf (дата звернення: 19.03.2024).

References

1. Hrotsii H. (1994) Pro pravo viiny ta myru. Pereklad z latynskoi movy A. L. Sakketty. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Ladomyr». 868 p.
2. Hobbs T. (2000) Leviafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi / per. z anhli. R. Dumerets ta in.; nauk. red. T. Polska. Kyiv: Dukh i Litera, 2000. 600 p.
3. Lokk Dzh. (2002) Rozvidka pro liudske rozuminnia: u 4 kn.; per. z anhli. N. Bordukovoi. Kharkiv: Akta, 2002. Kn. 1. 152 p.
4. Zhan-Zhak Russo. (2001) Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyipy politychnoho prava. Pereklad z frantsuzkoi ta komentari: O. Khoma. Kyiv: Port-Royal, 2001. 349 p.
5. Kelzen H. (2004) Chyste Pravoznavstvo. Z dodatkom: Problema spravedlyvosti / Pereklad z nim. O. Mokrovolskoho. Kyiv: Yunivers, 2004. 496 p.
6. Mizhnarodnyi dohovir yak dzherelo natsionalnogo prava. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/da9c2ee3-b905-438e-be71-9d9f4d29c45a/content> (21.03.2024).
7. Mizhnarodne pravo (n/d), Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy ESU. URL: <https://esu.com.ua/article-65137> (26.03.2024).
8. Mizhnarodne publichne pravo fpk.in.ua. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3FMB_Pravo/Telipko.-MCHP.pdf (19.03.2024).

Дворак А. Ю. Міжнародно-правовий акт: поняття, ознаки та особливості формалізації

У статті досліджується історичний шлях розвитку міжнародного права, починаючи з часів середньовіччя та закінчуючи сучасністю. Автор визначає походження міжнародних договорів, які стали однією з перших форм міжнародно-правових актів, що регулюють торговельні, дипломатичні та інші відносини між країнами. Зазначається вплив церкви на міжнародні відносини у середньовіччі, а також поява потреби в науковому підґрунті для регулювання відносин у контексті Великих географічних відкриттів. Особлива увага приділяється внеску видатного нідерландського правознавця Г. Гроція, який у своєму трактаті «Право війни та миру» сформулював основні принципи міжнародного права. Важливим етапом у становленні міжнародного права вказується Пекінський конгрес 1795 року, на якому були укладені угоди, що стали стандартами для ведення війни та миру між державами. Далі обговорюються європейські конгреси XIX століття, які сприяли укладанню угод та регулюванню територіальних питань.

Проаналізовано роль Ліги Націй та ООН у розвитку міжнародного права після світових воєн, їх внесок в укладання міжнародних конвенцій та угод. Відзначається, що хоча концепція міжнародного права розвивалася відповідно до різних історичних етапів, важко визначити окремих авторів-засновників міжнародного права, оскільки багато актів виникали як результат колективних зусиль представників різних країн для забезпечення стабільності та миру в міжнародних відносинах. Зроблено акцент на тому, що з часом формальність і складність міжнародного права зростають, і сучасні міжнародно-правові акти охоплюють різноманітні питання, такі як права людини, міжнародний гуманітарний закон, екологічне право тощо. Аналізуються можливі наслідки відсутності чітких форм міжнародних договорів та угод, такі як правова невизначеність, ризик невиконання угод, конфлікти та розбіжності в інтерпретації правил.

Автор робить висновок, що розвиток міжнародного права пройшов великий шлях від ранніх договорів і угод до сучасних складних міжнародно-правових актів. Підсумовано, що наявність чітких і стандартизованих форм міжнародних правових актів є важливою умовою для забезпечення стабільності, довіри та ефективності в міжнародних відносинах між державами та суб'єктами міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародній договір, міжнародні відносини.

Dvorak A. Yu. International Legal Instrument: Concept, Characteristics, and Formalization Features

The paper examines the historical development of international law, starting from the Middle Ages and ending with modern times. The author discusses the origins of international treaties, which became one of the first forms of international legal instruments regulating trade, diplomatic, and other relations between countries. The influence of the Church on international relations in the Middle Ages is noted, as well as the emergence of the need for a scientific basis for regulating relations in the context of the Age of Discovery.

Special attention is given to the contribution of the prominent Dutch jurist H. Grotius, who formulated the basic principles of international law in his treatise «The Law of War and Peace». An important stage in the development of international law is indicated as the Congress of Vienna in 1795, where agreements were concluded, setting standards for conducting war and peace among states. Further discussed are the European congresses of the 19th century, which contributed to the conclusion of agreements and the regulation of territorial issues.

The paper also analyzes the role of the League of Nations and the United Nations in the development of international law after the world wars, their contribution to the conclusion of international conventions and agreements. It is noted that although the concept of international law developed according to different historical stages, it is difficult to identify individual authors or founders, as many acts emerged as a result of collective efforts of representatives of various countries to ensure stability and peace in international relations.

The author emphasizes that over time, the formality and complexity of international law have increased, and modern international legal instruments cover various issues such as human rights, international humanitarian law, environmental law, etc. The possible consequences of the absence of clear forms of international treaties and agreements are analyzed, such as legal uncertainty, the risk of non-compliance with agreements, conflicts, and discrepancies in the interpretation of rules.

The overall conclusion of the paper is that the development of international law has come a long way from early treaties and agreements to modern complex international legal instruments. The existence of clear and standardized forms of international legal instruments is an important condition for ensuring stability, trust, and effectiveness in international relations between states and subjects of international law.

Key words: international law, international treaties, and international relations.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-542-547